

नेरचौक चिकित्सा-महाविद्यालये प्रतिदिनं प्रायः २०० जनाः उपचारार्थं आगच्छन्ति, तेषु ५० युवानः "अफीम-उत्पन्न-मादक-द्रव्यस्य आसक्तेः विमुक्तिं प्रार्थयन्ति

हिमसंस्कृतवार्ता:- डॉ पद्मनाभः, लखीकाशी मण्डी।
अफीम-निर्मित-मादकस्य, अन्येषां मादकपदार्थानां व्यसनस्य उपरान्तं तेषां अभिभावकाः स्वयं च तस्याः निवृत्तिं प्राप्तुम् उपचाराय आगच्छन्ति। नेरचौक-चिकित्सा-महाविद्यालये उपचाराय आगतानां युनां मनःचिकित्सकाः औषधैः परामर्शनं च मार्गदर्शनं कुर्वन्ति। केवलं मण्डी इति न, अपि तु कुल्लूः, लाहौल-स्पीतिः, बिलासपुरम्, काङ्गडा, चम्बा इत्येतेभ्यः अपि युवकाः उपचाराय आगच्छन्ति। मनःचिकित्साविभागे पञ्च

चिकित्सकाः, द्वौ क्लिनिक-चिकित्सकौ, एकः मनोवैज्ञानिकः, डाटा-परिचालकः, सुरक्षारक्षकः इत्येते एकादश जनाः सेवाः कुर्वन्ति। मनःचिकित्सकानां मतानुसारं अफीम-निर्मित-मादकम् अपि रासायनिक-मादकं अस्ति, यत् मस्तिष्के प्रभावं करोति। उद्वेगः, शरीरे वेदना, स्वेदः, व्याकुलता, उदरविकारः, नासिकायाः जलप्रवाहः, नेत्रयोः जलप्रवाहः, निद्राविघ्नः च अस्य लक्षणानि सन्ति। आयुर्वेदविभागस्य निवृत्तः सी.एम.ओ. डॉ. बलदेव ठाकुरः वदति यत् युवकाः (प्रारम्भे धनमस्ति चेत्) अफीम-निर्मित-मादकद्रव्याणि स्वीकुर्वन्ति। परिस्थितिः परिवर्तते चेत् ते चिकित्सालयं प्राप्य उपचारं कुर्वन्ति। अस्य औषधयः बहुमूल्याः भवन्ति, चिकित्सालये न लभ्यन्ते, बहिः क्रेतव्याः भवन्ति।

मादक-व्यसनम्, मानसिक-रोगः

यदि कोऽपि जनः मादक-पदार्थस्य सेवनं नियन्त्रितुम् अशक्तः भवति, तर्हि एषः रोगः भवति। दीर्घकालपर्यन्तं मादकस्य सेवनं चेत् मस्तिष्के परिवर्तनं भवति, यत् उपचारं विना न सम्भवति। दीर्घकालीन-उपचारस्य आवश्यकता अस्ति। उपचारे औषधं, परामर्शः, सामाजिक-सम्बन्धः च आवश्यकः। उपचारानन्तरम् अपि सावधनता कर्तव्या, यतः पुनः व्यसनस्य सम्भावना

अस्ति। अफीम-निर्मित-मादकस्य आसक्त्याः त्यागः कठिनः अस्ति, किन्तु अशक्यं न। यदि कोऽपि तस्य बन्धनं प्रविष्टः भवति, सः स्वगृहं परित्यज्य केवलं अफीम-निर्मित-मादके आसक्तः भवति। किन्तु युनः पुनः मुख्यप्रवाहे सम्मिलितुं शक्नुवन्ति। अस्य निर्मितं चिकित्सामहाविद्यालयस्य मनःचिकित्साविभागस्य सम्पूर्णं चिकित्सकाः कार्यरताः सन्ति। यदि पीडित-युवा उपचारं प्राप्य सन्तोषं विन्दन्ति, तर्हि ते पुनः सामान्य-जीवने संलग्नः भवितुं शक्नुवन्ति।

**-डि. के. वर्मा, प्राचार्यः,
श्री लालबहादुर शास्त्री
चिकित्सा-महाविद्यालयः, नेरचौकः**

चिकित्सालये प्रतिदिनं २०० पर्यन्तं ओ.पी.डी. प्रचलति। तत्र ५० प्रकरणानि अफीम-निर्मित-मादकस्य सम्बन्धानि भवन्ति। अफीम-निर्मित-मादकस्य आसक्त्याः २०-४० वर्षपर्यन्तं आयुवर्गे युनः संलग्नाः सन्ति। अन्येभ्यः जनपदेभ्यः अपि युवाः उपचाराय आगच्छन्ति। सम्प्रति ३०० युनः उपचारं प्राप्नुवन्ति।

**-डॉ. विनीत शर्मा,
सहयोगी-आचार्यः,
मनःचिकित्साविभागः**

हिमाचलप्रदेशे एकः जलबन्धः यः मृदया निर्मितः न तु वज्रचूर्णेन, २४३१० परिवाराः निराश्रिताः अभवन्

अस्ति। अस्य जलबन्धस्य ऊर्ध्वता ४३६ पाददीर्घता च ६४०१ पादः अस्ति। अस्य विस्तारः ४५ पादः, आधारे तु विस्तारः २००१ पादः वर्तते।

३ कोटि ५५ लक्ष घनमीटर जलस्य संग्रहणक्षमता

पौंग-जलबन्धे ३५.५ मिलियन घनमीटर जलस्य संग्रहणस्य क्षमता अस्ति। अस्य षट् निर्गमद्वाराणि सन्ति येषां निर्गमक्षमता प्रतिसेकेण्ड १२,३७५ घनमीटर अस्ति। अस्मिन् पञ्च कन्दराः निर्मिताः सन्ति, येषु तिस्रः कन्दराः ६ विद्युत्गृहानां यन्त्रेभ्यः जलं प्रयच्छन्ति, कन्दराद्वयं तु सिञ्चनार्थं जलं प्रयच्छति। पौंग-जलबन्धे षट् विद्युत्संस्थानानि सन्ति, प्रत्येकस्य संयंत्रस्य क्षमता ६६ मेगावाट, तेषां कुलक्षमता ३९६ मेगावाट च अस्ति। अयं जलाशयः ६०६१० एकड़ेषु विस्तृतः अस्ति, सरोवरक्षेत्रं ३८७०० एकड़ेषु च अस्ति। पञ्जाब-राजस्थानयोः कृते पोङ्ग-जलबन्धद्वारा जलं प्रदत्तं भवति। हिमाचलस्य अतिरिक्तं पञ्जाबदेशाय अपि विद्युत्प्रदानं भवति। पञ्जाबः राजस्थानम् च सिञ्चनार्थं पौंग-जलबन्धस्य जलस्य उपरि आश्रिताः सन्ति।

पौंग-जलबन्धस्य निर्माणेन २४३१० परिवाराः विस्थापिताः अभवन्

पोङ्गजलबन्धस्य निर्माणसमये २४३१० परिवाराः विस्थापिताः आसन्। तेषु १६१०० कुटुम्बाः भूस्वामिनः आसन्, अन्ये तु भूमिहीनाः आसन्। पञ्जाब-राजस्थानयोः कृते स्थानं कल्पयितुं मिनीपञ्जाब इति नाम्ना प्रसिद्धं हल्लून्क्षेत्रं नष्टम् अस्ति। अस्मिन् प्रदेशे लवणात् परं सर्वे क्षेत्रेषु उत्पाद्यते स्म। कूपजलेन भूमिः सिञ्चिता आसीत्। जलस्य कृते कृपाः निर्मिताः आसन्, वृद्धैः आसनार्थं स्थानानि निर्मितानि आसीत्। अस्मिन् क्षेत्रे वाष्प-इञ्जन-रेलयानानि गच्छन्ति स्म, तत्र नूर-रेलस्थानकं च आसीत्। अग्रे कुड्डसेतुः अपि ब्यासनद्यां निर्मितः, जलबन्धस्य निर्माणानन्तरं एषः रेलमार्गः ज्वालीतः नगरोटासूरियां प्रति प्रेषितः।

सुजानपुर मस्जिदस्य समीपे महाराणा प्रतापस्य प्रतिमा स्थापिता भविष्यति

हिमसंस्कृतवार्ता:- हमीरपुरम्। सुजानपुरनगरपरिषदः चतुर्थे क्षेत्रे डोली मस्जिदस्य समीपे निर्धारितस्थाने महाराणा प्रतापस्य प्रतिमा स्थापिता भविष्यति। अत्र उद्यानस्य निर्माणमपि भविष्यति। तथापि अत्र आगमनस्य समस्या नास्ति इति सुनिश्चितं भविष्यति। बुधवासरे नगरपरिषदः सुजानपुरस्य सभायां एषः निर्णयः कृतः। अस्यां गोष्ठ्यां नगरपरिषदः अध्यक्षः सुजानपुरम् शकुंतला देवी, उपाध्यक्षः मनीष गुप्ता व कार्यकारी-अधिकारी अजमेरठाकुरः अन्ये सर्वे पार्षदाः च उपस्थिताः अभवन्। निर्धारितस्थाने प्रतिमास्थापनस्य, उद्यानस्य निर्माणस्य च निर्णयः सभायां समर्थितः।

विगतदिवसेषु एव मुस्लिमसमुदायस्य जनाः अत्र प्रतिमास्थापनस्य विरोधं कृतवन्तः आसन्। अस्मिन् सन्दर्भे एते जनाः उपायुक्तं हमीरपुरं मिलितवन्तः आसन्। तदनन्तरं सुजानपुरप्रशासनाय अस्मिन् विषये अधिकाः निर्देशाः दत्ताः। एतस्मिन् समये विश्वहिन्दूपरिषदः स्थानीयजनाः च नियतस्थाने उद्याननिर्माणं प्रतिमास्थापनं च कर्तुं याचनां उत्पादितवन्तः आसन्। वीएचपी तथा स्थानीयजनानाम् तर्कः अस्ति यत् एतत् निर्माणं नगरपरिषदः, सर्वकारीयभूमिषु च क्रियते, अतः समुदायविशेषस्य जनानां विरोधः न्यायः नास्ति। तत्सङ्गमे नगरपरिषदः सुजानपुरस्य सभायां वार्डसंख्या २ इत्यस्य ऐतिहासिकं नौण इत्यस्य सौन्दर्यं कृत्वा अत्र प्रतिमाः स्थापिताः भविष्यन्ति इति अपि निर्णयः कृतः अस्ति।

हिमसंस्कृतवार्ता:- काङ्गड़ा। हिमाचलप्रदेशस्य काङ्गड़ामण्डले ब्यासनद्याः उपरि पौंगजलबन्धस्य निर्माणस्य प्रस्तावः १९२६ तमे वर्षे कृतः। सर्वाः औपचारिकताः सम्पन्नं कृत्वा भौगोलिकस्थितिनां परीक्षणं कृत्वा १९६१ तमे वर्षे अस्य कार्यं पूर्णतया आरब्धम्। अत्र शतशः श्रमिकाः कार्यरताः आसन्, ये द्वयोः चक्रयोः कार्यं कुर्वन्ति स्म। १३ वर्षाणां परिश्रमस्य अनन्तरं १९७४ तमे वर्षे अस्य कार्यं सम्पन्नम् अभवत्, तस्मिन् एव वर्षे तस्य उद्घाटनम् अपि अभवत्। एषः जलबन्धः मानवनिर्मितः अस्ति। जलबन्धनिर्माणे वज्रचूर्णं न अपितु मृत्तिकायाः उपयोगः कृतः। अस्य देशस्य सर्वोच्चजलबन्धः इति भेदः आसीत्, समुद्रतलात् १४३० पादपर्यन्तं ऊर्ध्वता च

केन्द्रं निरन्तरं हिमाचलस्य अवहेलनां करोति, मन्त्रिणः अनेकवारं मिलितवन्तः

हिमसंस्कृतवार्ता:- शिमला। उद्योगमन्त्री हर्षवर्धनचौहानः प्राविधिकशिक्षामन्त्री राजेशधर्माणी च उक्तवन्तौ यत् केन्द्रसर्वकारः हिमाचलप्रदेशे निरन्तरं भेदभावं कुर्वन् अस्ति। राज्यसर्वकारस्य बहवः मन्त्रिणः केन्द्रसर्वकारस्य मन्त्रिणः बहवारं मिलित्वा स्वविचारं प्रस्तुवन्ति, परन्तु हिमाचलप्रदेशस्य जनानां आश्वासनानि विहाय किमपि न प्राप्तम्। सः अवदत् यत् राज्यमन्त्रिमण्डलस्य प्रथमे सत्रे राज्यसर्वकारेण राज्यस्य १ लक्षं ३६ सहस्राणां एनपीएस- कर्मचारिणां कृते पुरातनवृत्तियोजना पुनः स्थापिता, यस्य कारणात् भाजपायाः केन्द्रीयनेतृत्वं राज्यनेतारः च दुःखिताः अभवन्, तेषां कर्मचारीविरोधी विचारधारायां हिमाचलप्रदेशे अनेके वित्तीयप्रतिबन्धाः स्थापिताः। पुरातनवृत्तियोजना कार्यान्वितं कृत्वा केन्द्रेण हिमाचलाय दत्ता ऋणसीमायां भूशं न्यूनिकरणं कृतं, येन अस्माकं सर्वकारे ओपीएस- निरस्तीकरणाय प्रभावः स्थापितं भवति। राज्यस्य प्रायः ९ सहस्रकोटिरूप्यकाणि एनपीएस-अन्तर्गतं केन्द्रे निरुद्धाणि, यत् केन्द्रसर्वकाराद् प्रत्यागन्तुं बहवारं अनुरोधः कृतः। अस्मिन् विषये राज्यस्य शीर्षनेतृत्वेन अनेकवारं केन्द्रीयनेतृभिः सह मिलित्वा कर्मचारिणां राज्यस्य च हिताय एतां राशिं प्रत्यागन्तुं आग्रहं कृतम्। अस्मिन् विषये अद्यापि केन्द्रात् सकारात्मकप्रतिक्रिया न प्राप्ता। एनपीएस-निक्षेपान् प्रत्यागन्तुं स्थाने केन्द्रसर्वकारः निरन्तरं राज्यं प्रति पत्राणि प्रेषयति यत् कर्मचारिणः पुनः एनपीएस-अथवा यूपीएस-परिधिमध्ये आनेतुं शक्नुवन्ति। उद्योगमन्त्री प्राविधिकशिक्षामन्त्री च उक्तवन्तौ यत् २०२३ तमे वर्षे हिमाचलप्रदेशे अपूर्वप्रकृतिविपदः सम्मुखीकरणम् अभवत्। एतादृश्यां दुर्गत्याम् अपि भारतसर्वकारेण राज्यस्य जनानां कृते आश्रय- पुनर्वास- कार्यं कर्तुं किमपि साहाय्यं न कृतम्। केन्द्रीयदलेन एव आपदा- उत्तर- आवश्यकता- मूल्यांकनं कृतम्, हिमाचले आपदः कारणेन ९,०४२ कोटिरूप्यकाणां हानिः इति अनुमानितम्। परन्तु केन्द्रेण हिमाचलप्रदेशस्य हितस्य एतावत् उपेक्षा कृता यत् वर्षद्वयाधिकं व्यतीतेऽपि अद्यपर्यन्तं राज्याय साहाय्यरूपेण एकं रूप्यकमपि न दत्तम्। अस्मिन् विषये मुख्यमन्त्री सुखविन्दरसिंहसुखः स्वयमेव अनेकवारं केन्द्रीयमन्त्रिभिः सह मिलित्वा हिमाचलप्रदेशस्य अधिकाराणां तत्कालं मुक्तिं कर्तुम् आग्रहं कृतवान्। हर्षवर्धनचौहानः, राजेशधर्माणी च उक्तवन्तौ यत् हिमाचलप्रदेशस्य भौगोलिकस्थानं विचार्य विशेषं स्थानं दातुं दूरं केन्द्रेण हिमाचलस्य अधिकारः अपि अपहृतः। हिमाचलप्रदेशस्य विकासं स्थगयितुं ज्ञातव्यं षड्यन्त्राणि क्रियन्ते, यस्मिन् राज्यभाजपायाः वरिष्ठनेतारः मुख्यभूमिकां निर्वहन्ति। विपक्षस्य नेता जयरामठाकुरः अन्ये च भाजपा-वरिष्ठनेतारः नियमितरूपेण दिल्लीं गच्छन्ति, तत्रत्याः केन्द्रीयनेतृत्वेन सह मिलन्ति, को जानाति यत् तत्र किं भवति यत् हिमाचलसम्बद्धस्य विकासकार्यस्य गतिः मन्दं भवति अथवा धूलं सङ्गृह्णाति।

Himachal News: विक्रमादित्यसिंहः रवनीतसिंहबिट्टू इत्यस्य भ्रमणसमये उक्तवान् यत् सम्पूर्णसूचनाः सङ्गृह्य एव वक्तव्यम्

हिमसंस्कृतवार्ता:- शिमला। हिमाचलप्रदेशस्य लोकनिर्माणमन्त्री विक्रमादित्यसिंहः रेलराज्यमन्त्री रवनीतसिंहबिट्टू इत्यस्य अधुनैव कृतस्य भ्रमणस्य प्रतिक्रियाम् अददत्। विक्रमादित्यसिंहः अवदत् यत् राज्ये केन्द्रीयमन्त्रिणां स्वागतं भवति, परन्तु ते अत्र आगत्य मूषावादं कुर्वन्ति इति वयं न अपेक्षामहे। सः अधुना एव मन्त्री अभवत्, तस्य मन्त्रालयस्य विषये सम्पूर्णं ज्ञानं न स्यात्। सः यस्य ११,८०६ कोटिरूप्यकाणां (बजटविनियोगस्य) चर्चा करोति तस्य 'गुलाबी' पुस्तके बजटविनियोगस्य कोऽपि उल्लेखः न प्राप्यते। अहं रवनीतसिंहं बिट्टू इत्यस्मै वक्तुमिच्छामि यत् तेन सम्पूर्णसूचनाः सङ्गृह्य एव वक्तव्यम्, असमीचीनं वक्तव्यं न दातव्यम्।

छत्रपति शिवाजीमहाराजस्य जीवनात् प्रेरणा स्वीकरणीया- आचार्यः ललितकुमार अवस्थी

हिमसंस्कृतवार्ता:- डॉ. अमित शर्मा। सरदारपटेलविश्वविद्यालयः, मंडी इतिहासविभागस्य इतिहाससोसायटीद्वारा छत्रपति शिवाजीमहाराजस्य जयन्त्यवसरे विशेषकार्यक्रमस्य आयोजनं कृतम्। अस्मिन् अवसरे विश्वविद्यालयस्य कुलपतिः आचार्यः ललितकुमार अवस्थी मुख्यातिथिरूपेण उपस्थितः आसीत्। कार्यक्रमस्य प्रारम्भः छत्रपति शिवाजीमहाराजस्य चित्रे माल्यार्पणेन दीपप्रज्वलनेन च अभवत्। कार्यक्रमस्य मुख्यातिथिः विश्वविद्यालयस्य कुलपतिः आचार्यः ललितकुमारअवस्थी स्वस्वबोधने अवदत् यत् छत्रपति शिवाजीमहाराजः भारतीय-इतिहासस्य प्रेरणादायकशासकेषु एकः आसीत्। सः स्वराज्यस्य स्थापनां कृत्वा न केवलं मराठाशक्तिं संगठिताम् अकरोत् अपि तु एकस्य न्यायपूर्णस्य प्रभावशालीप्रशासनस्य चापि आधारः सुस्थापितः। अस्माभिः तस्य सिद्धांतैः मूल्येभ्यश्च प्रेरणा प्राप्तव्याः। सः छत्रपतिः शिवाजीमहाराजस्य आदर्शानाम् अनुसरणस्य आह्वानम् अकरोत्, इतिहाससोसायटी इत्यस्यै, इतिहासविभागाय च सफल- आयोजनाय शुभकामनाः अददत्। इतिहासविभागस्य अध्यक्ष आचार्या अनुपमासिंहः शिवाजीमहाराजस्य जीवनं, तस्य युद्धनीतिं, प्रशासनिकदक्षतां, स्वराज्यस्य अवधारणां च प्रकाशितवती। तया कथितं यत् छत्रपति शिवाजीमहाराज शासक एव न अपि तु स्वराज्यस्य भावनायाः प्रतीकः आसीत्। कार्यक्रमसंयोजकः डॉ. राकेशकुमारशर्मा शिवाजीमहाराजस्य नेतृत्वे कौशल- धर्मनिरपेक्षशासनव्यवस्थायाः विषये च सविस्तरं चर्चां कृतवान्। तेनोक्तं यत् शिवाजीमहाराजः स्ववीरत्वेन, कूटनीतिकरणनीत्या च भारतस्य स्वतंत्रतायाः आधारम् अस्थापयत्, यत्र अस्माभिः अग्रे गन्तव्यम्। तस्य नीतयः सम्प्रत्यपि प्रशासनाय नेतृत्वाय च प्रासंगिकाः वर्तन्ते। कार्यक्रमे सहायक- आचार्यः डॉ. रामपालः, विकेश कुमारः, राजेशः, कृष्णः, शोधार्थी राहुलः, वेदप्रकाशः, सुरेखा, इतिहास सोसायटी इत्यस्याः अध्यक्ष करीमा, उपाध्यक्षा हुमादेवी, सचिवः युवराजः, सहसचिवः सानुकुमारः, सदस्यः शुभमवालिया, सिमरन, केसा, खुशबू, जतिनश्च उपस्थिताः आसन्।

हिमाचले संस्कृतशिक्षकाणां नियुक्तेः नियमाः परिवर्तिताः, विभागेन प्रकाशिताः नियमाः

हिमाचल प्रदेश सरकार
प्रारम्भिक शिक्षा विभाग

संख्या: ईडीएन-सी-बी(1)/2022-एल0-IV

तारीख: शिमला-2,

19-02-2025

अधिसूचना

हिमाचल प्रदेश के राज्यपाल, भारत के संविधान के अनुच्छेद 309 के परन्तुक्त द्वारा प्रदत्त शक्तियों का प्रयोग करते हुए, हिमाचल प्रदेश लोक सेवा आयोग के परामर्श से, हिमाचल प्रदेश प्रारम्भिक शिक्षा विभाग में प्रशिक्षित स्नातक अध्यापक (संस्कृत), गुप-सी के पद के लिए इस अधिसूचना से संलग्न उपाबंध "क" के अनुसार निम्नलिखित भर्ती और प्रोन्नति नियम बनाते हैं, अर्थात् :-

संक्षिप्त नाम और प्रारम्भ	1	(1) इन नियमों का संक्षिप्त नाम हिमाचल प्रदेश प्रारम्भिक शिक्षा विभाग, प्रशिक्षित स्नातक अध्यापक(संस्कृत), गुप-सी भर्ती और प्रोन्नति नियम, 2025 है। (2) ये नियम राजपत्र (ई-गजट), हिमाचल प्रदेश में प्रकाशित किए जाने की तारीख से प्रवृत्त होंगे।
निरसन और व्यावृत्तियां	2	(1) इस विभाग की अधिसूचना संख्या: ईडीएन-सी-ए(3)/2009-11, तारीख 17-05-2010 द्वारा अधिसूचित हिमाचल प्रदेश प्रारम्भिक शिक्षा विभाग, शास्त्री/संस्कृत अध्यापक/प्राच्य अध्यापक(ओटी), वर्ग-111, (अराजपत्रित) भर्ती और प्रोन्नति नियम, 2010 का एतद्वारा निरसन किया जाता है। (2) ऐसे निरसन के होते हुए भी उपर्युक्त उप-नियम (1) के अधीन इस प्रकार निरसित सुसंगत नियमों के अधीन की गई कोई नियुक्ति, बात या कार्यवाई इन नियमों के अधीन विधिमार्ग रूप में की गई समझी जाएगी।

उत्तराखण्डे विधानसभायां मन्त्रिणां विधायकानां च संस्कृतेन ऐतिहासिकं सम्भाषणम्

विशेषकार्यक्रमस्य आयोजनं विधानसभाध्यक्षा ऋतुभूषणखण्डूडी, मुख्यमन्त्री पुष्करसिंहधामी इत्यनयोः विशेष-निर्देशानुसारं सम्पन्नमभवत्।

हिमसंस्कृतवार्ता:- कुलदीपमैन्दोला, देहरादूनम्। उत्तराखण्डराज्यस्य द्वितीयराजभाषायाः संवर्धनाय च संरक्षणाय विधानसभाभवने द्वितीयवारं पञ्चतमसदनसत्रे मन्त्रिणां ऐतिहासिकः संस्कृतसम्भाषणकार्यक्रमः सम्पन्नः अभवत्। अस्मिन् विशेषसंवेशने राज्यस्य द्वितीयराजभाषास्वरूपेण संस्कृतभाषायाः प्रोत्साहनार्थं सर्वे माननीयाः मन्त्रिगणाः विधायकाः च सरलसंस्कृतसंभाषणस्य अभ्यासं कृतवन्तः। येन विधानसभायाः वातावरणे संस्कृतमयं जातम्। अस्य विशेषकार्यक्रमस्य आयोजनं विधानसभाध्यक्षा ऋतुभूषणखण्डूडी, मुख्यमन्त्रीपुष्करसिंहधामी इत्यनयोः विशेषनिर्देशानुसारं सम्पन्नमभवत्। अस्य आयोजनस्य मुख्योद्देशः संस्कृतभाषायाः संवर्धनं, सर्वकारीयकार्येषु तस्याः उपयोगः वर्धमानः करणीयरूपेण स्थापयितुं प्रयासः वर्तते। संस्कृतशिक्षाविभागस्य सहयोगेन

संस्कृताकादम्याः सहकारेण मन्त्रिणः विधायकाः च सरलसंस्कृतसंभाषणस्य प्रशिक्षणं प्राप्तवन्तः। अस्मिन् सन्दर्भे विधानसभाध्यक्षा ऋतुभूषणखण्डूरी उवाच- "संस्कृतभाषायाः संरक्षणं संवर्धनं च भारतस्य विश्वगुरुपथं प्रदर्शयति। अस्मत्सर्वकारेण संस्कृतभाषायै द्वितीयराजभाषारूपेण सम्मानं दत्तमस्ति। अस्माभिः अपि एषा भाषा प्रतिदिनजीवने उपयोगं कर्तव्या।" शिक्षामन्त्री तथा संस्कृतशिक्षामन्त्री डॉ. धनसिंहरावतः अपि उक्तवान् यत्- "राज्ये १३ जनपदेषु १३ ग्रामाः संस्कृतग्रामरूपेण घोषिताः। तत्र प्रशिक्षकाः नियुक्ताः सन्ति ये ग्रामीणजनानां कृते सरलसंस्कृतसंभाषणस्य शिक्षणं दास्यन्ति।" संस्कृतशिक्षाविभागस्य अधिकृतानां प्रशंसां कृत्वा शुभांशसाः अपि दत्ताः। अस्मिन् महत्वपूर्णकार्यक्रमे माननीयाः विधायकगणाः, कैबिनेटमन्त्री सुबोध उनियालः, सौरभ बहुगुणा, विधायकः बृजभूषण गैरोला, सविताकपूरः, उमेशकुमारः, रेनुबिष्टः, सचिवः दीपक गैरोला, निदेशकः आनन्द भारद्वाजः, उपनिदेशकः डॉ. चण्डीप्रसादः घिल्डियालः, संस्कृताकादम्याः सचिवः डॉ. वाजश्रवा आर्यः, पंकज पालीवालः, आचार्यः घणेशफोन्दणी इत्यादयः गणमान्यव्यक्तयः उपस्थिताः आसन्। सम्भाषणस्य संवादं संस्कृताकादम्याः शोधधिकारी हरीशगुरुरानी कारितवान्। अयं कार्यक्रमः उत्तराखण्डसर्वकारस्य संस्कृतस्य संरक्षणे संवर्धने च दृढसंकल्पं दर्शयति। एतेन प्रयासेन भावीसन्ततयः स्वसंस्कृतिकसमृद्धौ सन्नद्धाः भविष्यन्ति।

नैनीतालजनपदे डीएमके-सांसदयानिधिमारणस्य संस्कृतवक्तव्ये शिक्षकछात्राणाम् भव्यम् आक्रोशप्रदर्शनम्

हिमसंस्कृतवार्ता:-कुलदीपमैन्दोला। दिनाङ्के १९-२-२०२५ तमे दिवसे श्रीदुर्गादत्तकपिलाश्रीमसंस्कृतोत्तरमध्यमाविद्यालयस्य प्रधानाचार्यः उत्तराखण्डसंस्कृतशिक्षकसंघस्य (नैनीतालस्य) उपाध्यक्षः डॉ. राजेन्द्रभट्टः अवदत् यत् लोकसभायां डीएमके-सांसद दयानिधिमारणः येन संस्कृतभाषायाः विषये यत् वक्तव्यं प्रदत्तं तत् अत्यन्तं अनैतिकम् अति च घोरनिन्दनीयम् अस्ति। अनेन कारणेन सः सार्वजनिकतया क्षमायाः याचनां कर्तुं योग्यः। संस्कृतभाषा भारतस्य आत्मा अस्ति। यदि कश्चन संस्कृतभाषायाः अपमानं करोति, सः भारतस्य अपमानं करोति। सांसदमारणेन संस्कृतभाषायाः अध्ययनं धनस्य अपव्ययः इति यत् उक्तं तत् सर्वथा अस्वीकार्यं वर्तते। उत्तराखण्डसंस्कृतविद्यालय-महाविद्यालय-शिक्षकसङ्घेन अस्य घोरविरोधं कृत्वा तस्य पुतलदाहः अपि कृतः। प्रबंधकीयशिक्षकसङ्घस्य नैनीताल-महामन्त्री डॉ. प्रकाशचन्द्ररूवाली अवदत् यत् देवभाषा संस्कृतं उत्तराखण्डराज्ये द्वितीयराजभाषारूपेण स्वीकृता अस्ति। संस्कृतभाषा सर्वासां भाषाणां जननी अस्ति। तस्याः अपमानः घोरनिन्दनीयः अस्ति। प्रबंधकीयसंस्कृतशिक्षकसंघस्य नैनीतालाध्यक्षः डॉ. कीर्तिचन्द्रकलोनी अपि सांसदः वक्तव्यं निन्दितवान्, अवदच्च यत् संस्कृतभाषायाः अपमानः कदापि असहनीयः। अस्मिन् काले संस्कृतछात्रपरिषदः शिक्षकः श्रीपवनकुमारझा, श्रीमतीवन्दनातिवारी, श्रीमतीमायामौलेखी, श्रीकुलदीपचन्द्रः, श्रीभारतभूषणपाण्डेय, डॉ. भुवनचन्द्रजोशी, श्रीदिनेशचन्द्रः, श्री एम.के. उपाध्यायः, श्रीमनोजकोटलियः, श्रीआनन्दबल्लभचौबे, विश्वहिन्दुपरिषदः कार्यकर्तारः च उपस्थिताः आसन्।

"लौकिकन्यायकोशः" "नदीसमुद्रन्यायः"

यथा नदी स्वं नामारूपादिकं विहाय समुद्रे लीयते तथा जीवाः सर्वे स्वं ना। आरूपादिकं विहाय परब्रह्माण् लीयन्ते। यथा-

"यथा नद्यः स्यन्दमानाः समुद्रेऽस्तं गच्छन्ति नामरूपे विहाय।

तथा विद्वान् नामरूपाद् विमुक्तः परात्परं पुरुषमुपैति दिव्यम्॥"

(मुण्डकोपनिषद् ३-२-८)
अस्यैव न्यायस्य भिन्नार्थः अपि विद्यते। नदीसमुद्री जललवणे, वृक्षरसौ च परस्परभिन्नाः पदार्थाः। तथैव जीवः ईश्वरश्च भिन्नौ इति पूर्णप्रज्ञदर्शने द्वैतचार्याणां माध्वाचार्याणां मतम्। अद्वैते अभेद एव स्वीक्रियते। एतमेव अर्थं बोधयन्तः अपरे न्यायाः। यथा-- शकुनिसूत्रन्यायः, शुद्धोदलवणन्यायः, चौरापहार्यन्यायः, पुंविषयन्यायः, नानावृक्षरसन्यायः।

(सा ८१७-८२२)

डा. वर्षा प्रकाश टोणागांवकर पुणे/ महाराष्ट्रम्

दक्षिण आफ्रिकादेशस्य द्विदिवसीययात्रायाम् गमिष्यति -विदेशमन्त्री

विदेशमन्त्री डा. एस्. जयशङ्करः दक्षिण आफ्रिकादेशस्य अन्ताराष्ट्रिय-सम्बन्ध-सहकार-मन्त्रिणः रोनाल्ड-लामोला-इत्यस्य आमन्त्रणेन जोहान्सबर्ग-नगरे जी-२० इति विदेश-मन्त्रिणां सभायां भागं ग्रहीतुम् अद्य दक्षिण आफ्रिकादेशस्य द्विदिवसीययात्रायाम् गमिष्यति। विदेशमन्त्रालयः अवदत् यत्, विदेशमन्त्रिमण्डले डा. जयशङ्करस्य सहभागित्वेन जी-२० देशैः सह भारतस्य सम्पर्कः सुदृढः भविष्यति, अस्मिन् महत्त्वपूर्णं मञ्चे ग्लोबल-सौथ इत्यस्य ध्वनिः अपि सुदृढः भविष्यति। विदेश मन्त्री विदेश मन्त्रिणां सभायाः पार्श्वे कतिपयानि द्वैपाक्षिक-सम्मेलनानि करिष्यन्ति इति अपेक्षा अस्ति।

हिमसंस्कृतवार्ताः, डॉ. विवेक शर्मा, जोगिन्द्रनगरम् * सामान्यज्ञानम् *

प्रश्नः 1. मङ्गला - जलबन्धः कुत्र अस्ति?
उत्तरम् : झेलमनद्याम् मीरपुरजनपदे (पाकिस्तानदेशे)
प्रश्नः 2. 'न्यायसूत्रम्' इत्यस्य रचयिता कः अस्ति?
उत्तरम् - 'अक्षपादगौतमः'।
प्रश्नः 3. 'अक्ष्णोः परम्' इत्यस्य समस्त पदं किम्?
उत्तरम्- परोक्षम्। (अव्ययीभावः)
प्रश्नः 4. 'सन्तोषः' इत्यस्य सन्धि- विच्छेदं कुरुत-
उत्तरम्- 'सम् + तोषः'।
प्रश्नः 5. राज्यसभायां नामाङ्कितसदस्यानां संख्या कियत् अस्ति?
उत्तरम्- राज्यसभायां साहित्य, कलायाम्, विज्ञाने समाजसेवायां च विविधक्षेत्रेषु विशेषज्ञता- सम्पन्नाः १२ नामाङ्किताः व्यक्तयः अभिवृद्धिताः सन्ति।

चरितं शिवराजस्य विजयश्रीविराजितम्। वीराद्भुतरसं पुण्यं रामायणमिवापरम्॥

-श्री शिवराजोदयम्

छत्रपतिशिवाजीमहाराजस्य जीवनकथा महाविजयैः अलङ्कृता, शौर्यविस्मयपूर्णा एषा गाथा रामायणमिव शुभा वर्तते। विगतदिने वीरशिवाजी महाराजस्य जन्मदिनम् आसीत्। शिवाजी महाराजः अस्माकं राष्ट्रस्य महान् राजा आसीत्। महाराष्ट्रप्रान्तस्य पुणेमण्डलस्य शिवनेरीदुर्गे १६३० तमे वर्षे फेब्रुवरीमासस्य १९ दिनाङ्के तस्य जन्म अभवत्। तस्य जन्म मराठासेनापतेः शाहजीभासले इत्यस्य गृहे अभवत्। अस्य माता जीजाबाई धर्मपरायणा महिला आसीत् यस्याः धार्मिकगुणानां शिवाजीवर्यस्य उपरि गहनप्रभावः आसीत्। अनेन प्रथमवारं १६४५ तमे वर्षे स्वस्य सैन्यपराक्रमस्य प्रदर्शनं कृतम्। अल्पवयसि एव बीजापुरस्य अन्तर्गतं तोरणदुर्गं साफल्येन स्ववशीकृतम्। वीरशिवाजीमहाराजेन अनेकानि युद्धानि कृतानि। शिवाजीमहाराजः १६७४ तमे वर्षे जूनमासस्य ६ दिनाङ्के रायगढइतिनाम्ने नगरे मराठानां राजा इत्यभवत्। असौ छत्रपतिः, शाककर्ता, क्षत्रियकुलवन्तः, हैन्दवधर्मोधारकः इत्यादिभिः उपाधिभिः समलङ्कृतः। अप्रैलमासस्य ३ दिनाङ्के १६८० तमे वर्षे च वीरशिवाजी वर्यस्य निधनम् अभवत्।

•शिवा शर्मा प्रशिक्षितस्नातकशिक्षकः (संस्कृतं)
हिमाचलप्रदेशशिक्षाविभागः।

काचित् रोचका वार्ता "बिजेथुआ महावीरन मंदिरम्"

सुरापुर- सुल्तानपुरनगरे उत्तरप्रदेशराज्ये अस्ति। रामायणग्रंथे उल्लेखम् अपि अस्ति- यदा भगवान् हनुमानः लक्ष्मणाय संजीवनीम् आनेतुं गच्छति स्म तदा अस्मिन् स्थाने सः कालनेमिराक्षसं हत्वा विश्रामं कृतवान्। बिजेथुआमन्दिरस्य तटे स्थितः मकरकुण्डे अपि भगवान् हनुमानः स्नानं कृतवान्। भगवान् रामस्य कार्ये बाधां कर्तुं कालनेमिनामस्य राक्षसस्य नियुक्तिः रावणः कृतवान् आसीत्। यदा तडागे स्नानं कुर्वन् आसीत् तदा एका मकरी हनुमन्तम् अवदत् यत् कालनेमिः साधुः न अपि तु राक्षसः अस्ति।

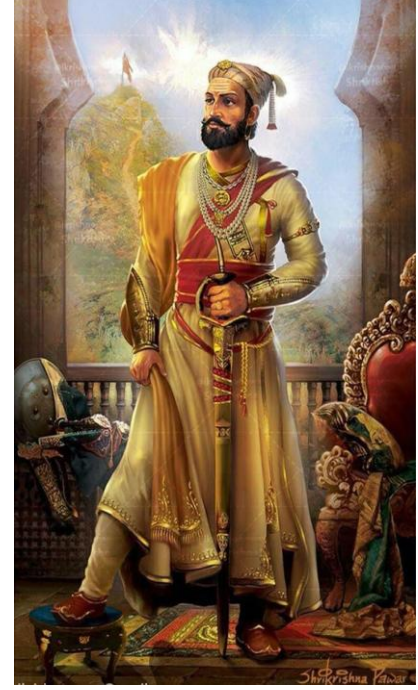
दलवीर-सिंह-लोहारः

दलबीरसिंहलोहार-महाभागस्य नाम असमराज्ये, भारते च जनप्रियं वर्तते। महोदयस्य जन्म १९१५ तमख्रिष्टाब्दस्य २६-तमे जनवरी-दिनाङ्के डिब्रुगढ-जनपदस्य खलिहामारीग्रामे जातमासीत्। तस्य पितुर्नाम अनन्तरामलोहारः। यदा सः पञ्चदशवर्षीयः जातः आसीत्, तदा जातीयान्दोलनस्य स्वेच्छावाहिनीकार्यक्रमे योगदानम् अकरोत्। सः १९३० तमे वर्षे कराच्याम् अनुष्ठितायाम् अखिलभारतीय-कङ्केश- समितिस्सभायाम् असमराज्यतः प्रतिनिधित्वं निरवहत्। लोहारः १९३० तमे वर्षे कुख्यात-कार्निहाम- शर्कुरलस्य विरोधितां कुर्वन् मासत्रयस्य कृते कारवासं न्यपतत्। निर्भीकः एवं स्वाधीनताप्रियः सः ब्रिटिशस्य गणविरोधिनीतेः पूर्णविरोधम् आचरत् इत्यतः पुनरपि १९३१-३२ तमे वर्षे षाण्मासिकं कारावासं भुक्तवान्। अस्पृश्यतादूरीकरणकार्ये सः सक्रियभूमिकां गृहीतवान् एवं सेवादलनिर्माणे अग्रेसरः अभवत्। सः श्रमिकान्दोलनस्य नेता आसीत् एवं 'ट्रेड- यूनियन'- सङ्घटने आत्मानं नियोजितवान् आसीत्। सः द्वितीयविश्वयुद्धे भारतमपि संयोजयितुं यः प्रयासः प्रवर्तमानः आसीत्, तस्य विरोधिताम् अकरोत्, तस्मात् सः गृहतो विताडितो जातः, तस्मै केवलं गोवालपाराजिला-परिसरे हि स्थातुम् अनुमतिः प्रदत्ता आसीत्। एकस्मिन् दिवसे स गोवालपारातः सङ्क्षोपनेन ब्रह्मपुत्रनदमाध्यमेन कदलीस्तम्भैः निर्मितेन क्षुद्रजलयानेन स्मगृहं प्राप्तवान्। १९४६ तमे वर्षे दलवीरसिङ्गलोहारः निःस्व- श्रमिकश्रेण्याः प्रतिनिधित्वेन तिनचुकीयाञ्चलतो विधानसभासदस्यत्वेन निर्वाचितः अभवत्। अयं महाभागः असमराज्यस्य गोर्खाजनसमुदायस्य प्रथमः विधायकः वर्तते। २९ जुलाई १९६९ तमे ख्रीष्टाब्दे सः परमगतिं लब्धवान् इति।

~ किरण सुमन, शिक्षिका
मीमांसा-संस्कृत-अकादमी

शिवराजोदयं गीतम् (अनुष्टुप् छन्दसि)

शिवराजो जयत्येषः, सत्यधर्मपरायणः।
नीतिज्ञः सत्यसङ्कल्पः, स्वराज्यस्य विधायकः॥१॥
शत्रून् जित्वा धरां रक्षन्, धर्ममार्गं प्रपोषयन्।
प्रजाभक्तः कृपासिन्धुः, नित्यं कीर्तिसमन्वितः॥२॥
सिंहवद् युधि निर्भीकः, मातृभूमिः प्रपूजकः।
स्वतन्त्रः राजसंस्थाता, वीरव्रतपरायणः॥३॥
सत्त्वशीलः दयासिन्धुः, सत्यवाक्यः दृढव्रतः।
सामदानादिभिः शत्रून्, नीत्या संजयते विभुः॥४॥
शस्त्रविद्याविशारदः, रणशूरो महाबलः।
गुरुभक्तोऽटलव्रतः, स्वराज्ये प्रमुखो नृपः॥५॥
गोब्राह्मणप्रियः शौर्यी, देवमन्दिरपालकः।
सर्वधर्मान् समादृत्य, भक्तिपन्थानुगः सदा॥६॥
सिंहगर्जितयोनः सः, शत्रून्वावयते रणम्।
रणे जित्वा न निर्दोषान्, क्षमते धर्मवत्सलः॥७॥
शिवराजस्य कीर्तिः श्रीः, लोकत्रये प्रशस्यते।
धर्मिष्ठं तं नमस्यामि, भक्तजनप्रपालकम्॥८॥

संस्कृतविद्यास्थानानि- ५० ज्योतिषवेदाङ्गम्-

‘दर्शपूर्णमासाभ्यां यजेत’, ‘वसन्ते वसन्ते ज्योतिषा यजेत’, ‘कृत्तिकास्वप्नी आदधीत’ इत्यादिविधिव्याक्येषु यजनकर्मणः कश्चन कालः उक्तः। तस्मिन्काल एव कृतं कर्म शुभफलदायकं भवति न इतरत्। अतः एनं कालविषयं ज्ञातुं यच्छास्त्रं प्रवृत्तं भवति तस्य नाम ज्योतिषम्।
लग्नाधार्येण उक्तम्-

वेदा हि यज्ञार्थमभिप्रवृत्ताः
कालानुपूर्व्या विहिताश्च यज्ञाः।
तस्मादिदं कालविधानशास्त्रं
यो ज्योतिषं वेद स वेद वेदम्॥

वेदाः यज्ञपरकाः सन्ति तथा च एते यज्ञाः कालानुसारं विहिताः सन्ति। अतः तस्य कालस्य ज्ञानार्थं यत् कालविधानशास्त्रं प्रवर्तते तत् ज्योतिषाख्यं शास्त्रं यः जानाति स एव याथार्थ्येन वेदवेत्ता भवति। ज्योतिषस्य महत्त्वं प्रतिपादयन् सः वदति-

यथा शिक्षा मयूराणां नागानां मणयो यथा।
तद्वेदाङ्गशास्त्राणां ज्योतिषं मूर्धनि स्थितम्॥

नारदः अपि वदति-

यस्माद्वेदाङ्गशास्त्राणां प्रधानं ज्योतिषं स्मृतम्।
तस्मादेतद्विना शास्त्रे कालज्ञानं न सिध्यति॥

महर्षिलगधेनोक्तः वेदाङ्गज्योतिषग्रन्थः नितरां सङ्क्षिप्तः अस्ति। तथापि तथा सत्यपि एषः ग्रन्थः तत्काले वैदिकानां ज्योतिषज्ञानं प्रगतमासीत् इति दर्शयितुं पारयति। ग्रन्थस्यैतस्य आर्यज्योतिषम्, याजुषज्योतिषम्, सामज्योतिषं तथा अथर्वज्योतिषम् इत्येतेषु चतुर्षु भागेषु विभक्तः अस्ति। आर्यज्योतिषस्य द्वितीये श्लोके ‘कालज्ञानं प्रवक्ष्यामि लगधस्य महात्मनः’ इति उल्लेखात् ग्रन्थोऽयं लगधप्रणीतः इति ज्ञायते। सोमाकरस्य आर्यज्योतिषव्याख्यानस्यान्ते ‘शेषकृतवेदाङ्गज्योतिषं समाप्तम्’ इति उल्लेखात् एतच्छास्त्रं लगधकृतं शेषाख्येन मुनिना सङ्कलितमिति ज्ञानं भवति। आर्यज्योतिषे ३६ याजुषे ४९ अथर्वे १६२ कारिकाः सन्ति। सामज्योतिषं सद्यः नोपलब्धम्। वराहमिहिरेण उत्तरायणारम्भः मकरादौ तथा दक्षिणायनारम्भः कर्कादौ च भवतीति उक्तम्। तथापि वेदाङ्गज्योतिषकले उत्तरायणारम्भः धनिष्ठादौ तथा

दक्षिणायनारम्भः आश्लेषानक्षत्रस्य मध्ये भवति स्म। वराहमिहिरस्य कालः ख्रैस्ते पञ्चमं शतकं ततः पूर्वं १६८० वर्षाणि पूर्वं वेदाङ्गज्योतिषोक्तानां खगोलीयस्थितिः प्राप्यते। अतः वेदाङ्गज्योतिषस्य रचना ख्रैस्तपूर्वं १२ तमे शतके अभवदिति निश्चितम्।

आर्ययाजुषज्योतिषयोः कश्चन पञ्चवर्षात्मिका युगगणना प्रस्तुता। अस्य पाञ्चवार्षिकस्य युगस्य सम्बन्धेन वर्षमासदिनादयः कालखण्डाः, अयनारम्भः, नक्षत्रदेवताः, वर्षदेवताः इत्यादयः तत्र वर्णिताः सन्ति। प्रत्येकं वर्षं अयनद्वयम्। अतः एकस्मिन्युगे दश अयनानि भवन्ति। तेषां प्रत्येकम् आरम्भमासः तिथिनक्षत्रम् इत्यादि सर्वं तत्र प्रोक्तम् अस्ति। सर्वेषां २७ नक्षत्राणां देवताः अपि कथिताः सन्ति।

-श्री अभिजित् तोडकर 9145908156